

Мистецьки технології та звукорежисура у драматичному театрі

У статті аналізується специфіка роботи звукорежисера драматичного театру, порушуються існуючі проблеми в його роботі та методи їх вирішення на основі сучасних мистецьких технологій, власного звукорежисерського й педагогічного досвіду.

Ключові слова: звуковий образ, звукорежисура, технології, звук, засоби художньої виразності, мистецький простір.

Актуальність дослідження. Роль театру в світі культури особлива, оскільки він удосконалює процес комунікації не тільки в системі «митець-публіка-критика», але й у суспільстві загалом і є засобом розвитку безпосередньої комунікативної поведінки, «згустком» усієї культури в синтезі з іншими видами мистецтва. Важливу роль у театральному мистецтві відіграє *звукорежисер* – це творча професія, пов'язана зі створенням звукових художніх образів, формуванням драматургії звуку, пошуком нових звуків з подальшою їхньою обробкою. Людина, що займається у цій сфері, як правило, володіє технічними аспектами професії, добре знає фізику звуку, розбирається у психоакустиці, має музичну освіту. Сама по собі звукорежисура не просто ремесло – це мистецтво, тому що сучасний звукорежисер, використовуючи складні звукотехнічні засоби, має вирішувати творчі завдання.

Беручи до уваги специфіку загальної звукорежисури, вона тісно пов'язана з мистецькими технологіями, а театральна, враховуючи її особливість, в більшій мірі. Відомий професор, доктор мистецтвознавства С. В. Шип визначає: «„Технологія” означає майстерність, техніка, наука про засоби розв'язання задач людства за допомогою технічних засобів», що істотно впливає на сучасну творчість. «З найбільшим правом та в буквальному сенсі термін „технологія” застосовуємо до вчення про техніку творчості, до експлікованого логіко-теоретичного компоненту діяльності» [8, с. 46]. Споріднення «техніки» з «технологією» втілює конкретний засіб композиційної мети «мета-засіб-результат».

Мета статті – проаналізувати сутність і визначити основні функції та специфіку роботи театрального звукорежисера, а також дослідити роль мистецьких технологій в допомозі по створенню необхідного звукового образу для спектаклів у драматичному театрі.

Виклад матеріалу. *Театральна звукорежисура* – один із найбільш ранніх напрямків у звукорежисурі, якою займаються люди, що тісно пов'язані з драматургією та знаються на акустиці театральних залів і специфіці цієї роботи. Вони проводять озвучення театральних дійств, записують і монтують музичні фонограми відповідно до задуму режисера. Звукорежисер театру разом з режисером-постановником заздалегідь складають *звукову партитуру* вистави, підбирають необхідні компоненти звуку, формуючи *звуковий образ* – сукупність елементів, що створюють у слухача за допомогою асоціацій уявлення реалії подій, що відбуваються на сцені, життєву правдоподібність, характер театрального персонажу [6, с. 416].

Професія звукорежисера в театрі набула актуальності з появою звукової техніки: мікрофонів, мікшерних пультів, підсилювачів, гучномовців, засобів мультимедіа тощо. Це дозволило удосконалити і спростити методи звукового оформлення спектаклю. Раніше над шумовим оформленням у виставі працювала ціла бригада «шумовиків», використовуючи громіздкі апарати для створення сценічних шумів. Зараз їх замінюють фон-бібліотеки. У минулому актори в основному грали під живий музичний супровід оркестру, але з появою звукотехнічного оснащення почали залучати музичну фонограму, з'явилася можливість ввести у спектакль запис мови, зроблений за допомогою мікрофонів. Завдання звукового оформлення стало більш творчою і цікавою роботою з безмежними можливостями експериментувати, хоча, звичайно, усе залежить від наявності звукотехнічного обладнання того чи іншого театру.

Головні завдання звукорежисера драматичного театру включають у себе:

- організацію музичного, шумового та звукотехнічного оформлення театральньо-видовищного дійства на основі творчого задуму режисера-постановника і композитора;

- запис театральних шумів, мови і музики;
- звуковий супровід вистави за допомогою звукотехніки.

Звукорежисура вистави є невід'ємною частиною загальної режисерської постановки, і тому нею займається безпосередньо режисер. Але звукорежисура тісно пов'язана із звукотехнікою, в якій режисер не зобов'язаний розбиратися. Також режисер може не знати технологічних аспектів, якими володіє професійний аудіотехнолог. Тому союз режисера-постановника і звукорежисера дуже важливий при обмірковуванні звукового оформлення театального дійства. Задача театального звукорежисера, як пише відома аналітик і науковець І. А. Алдошина, разом з режисером і композитором створити звуковий образ спектаклю та передати його глядачеві за допомогою засобів художньої виразності, у цей тандем також входить художник-постановник – усі вони працюють разом над загальною концепцією спектаклю [1, с. 456].

Для того, щоб реалізувати художній задум режисера, звукорежисер повинен володіти не тільки технічними знаннями, але й певною творчою підготовкою. Іншими словами, театральний звукорежисер має поєднувати в собі творчий потенціал, технічні знання, добре розбиратися в драматургії та театральній режисурі, в акторській майстерності, тонко відчувати взаємозв'язок сценічної дії та звукового супроводу, а також бути музично освіченою людиною, орієнтуватися в особливостях того чи іншого музичного стилю, читати музичну літературу, знати й розуміти особливості творчості різних композиторів і музичних гуртів. Крім того, звукорежисерові важливо володіти всіма звукотехнічними навичками, опрацювати будь-яку інноваційну звукотехніку, яка використовується у виставі. Чим більше кваліфікований звукорежисер як аудіотехнолог, тим успішніше він може за допомогою технічних засобів вирішувати творчі завдання.

Сьогодні в театрі дуже важливі пошуки нових виразних засобів і прийомів, здатних передати драматургічний задум дійства і допомогти заволодіти повністю увагою глядача. У вирішенні цих завдань велику роль

відіграє музика, тому що вона завжди мала величезний вплив на людину, на її настрій, психіку. Музичний супровід передає будь-який емоційний стан героя, відтінки його настрою. Також за допомогою музики можна передбачати або, навпаки, завершувати ту чи іншу подію, створивши цілі закінчені форми актів і сцен.

Музичне оформлення вистави – завдання творче, вимагає від звукорежисера не тільки знання тексту п'єси, режисерської концепції постановки, але також глибокого розуміння характерів усіх персонажів і драматургії сюжету. Музика у драматичному спектаклі неминує грає підлеглу роль, але при цьому досить важливу. Вона повинна бути співзвучна драматургії дії, створювати у глядачів певний настрій, допомагати у розвитку сюжетних ліній, підкреслювати емоційні акценти, при цьому не відвертаючи уваги від дії [7, с. 365]. Музика також впливає на гру акторів на сцені, їх емоційний стан, тим самим допомагаючи їм зосередитися і глибше розкрити театральні образи.

Позаяк не всі драматичні театри мають змогу для постійної роботи з композитором, то дуже часто музичне оформлення вистави здійснюється шляхом підбору музики, написаної різними авторами в різний час і в різних жанрах. З одного боку, музика, написана композитором безпосередньо для спектаклю, сама по собі ексклюзивна і вже лунає з урахуванням драматургії. З іншого боку, підбір готового музичного матеріалу має свої плюси: великий вибір різних авторів і музичних стилів, можливість попередніх проб й аналізу підбраного матеріалу, також грає роль і популярність музики серед публіки. Трапляється, що у режисера немає конкретного музичного матеріалу, а є лише ідея, яка музика за змістом повинна звучати, тоді підбір музики до спектаклю цілком покладається саме на звукорежисера.

Шумове оформлення вистави. Невід'ємною частиною звукового оформлення практично будь-якого театрального дійства є шуми і звуки. *Шуми* представляють собою складні за тембром звуки, такі як дощ, вітер, гуркіт літака тощо. А *звуки* мають виражену тональну визначеність – дзвони, спів птахів та інше. На сьогоднішній день існують аудіо фонди з шумами й різними звуками,

які застосовуються у театрі, крім того, також існує інший спосіб видобування шумів і звуків – безпосередньо акторами, помічниками режисерів чи «шумовиками» в кулісах або на сцені.

Усі шуми, використані в спектаклях, за їх функціональною приналежністю діляться на три групи: *ігрові, сценічні та фонові*.

Складаючи *шумову партитуру* для спектаклю, звукорежисер повинен чітко уявляти собі звукові особливості подій, що відбуваються на сцені, враховуючи сценічну атмосферу й обстановку, в якій будуть відтворюватися ті чи інші шуми. Якщо спектакль поставлений за літературним твором, важливо ознайомитися з першоджерелом і звернути увагу на звукові образи, описані автором. У будь-якому випадку шуми і звуки вводяться у спектакль, приносячи певний сенс і емоційне забарвлення, вони повинні бути виправдані. Тому підбір шумів для звукорежисера є творчим завданням, що вимагає знання як загального мистецького задуму постановки, так і того чи іншого сценічного епізоду.

Звукотехнічне оформлення вистави є також важливим завданням звукорежисера в театрі, як уже згадувалось вище. У цю частину роботи входить:

- розподіл фонограми, шумів і звукових ефектів у театральному просторі;
- використання раніше записаної мовної фонограмами у виставі;
- застосування мікрофонної техніки;
- створення різних звукових ефектів у ході театральної дії;
- звуковий супровід відеоматеріалу, включеного в частину дії;
- озвучування музичних колективів, які беруть участь у театральній дії.

Загалом, театральний звукорежисер повинен володіти навичками роботи у сфері *концертної звукорежисури* [3, с. 53] для того, щоб належно зуміти озвучити музичні колективи, які беруть участь у виставі. Також часто у театрі доводиться записувати музику для спектаклю, відповідно для цього необхідний досвід *студійної роботи* [4, с. 110]. «Запис і відтворення звуку – це область, в якій наука поєднується з мистецтвом звукорежисури. Тут є дві важливі

сторони: точність звуковідтворення та просторово-часова організація звучання; оскільки задача відтворити звук після запису полягає не тільки в тому, щоб зробити його максимально придатним до того чи іншого театрального залу, але і в тому, щоб подати створений звуковий образ з урахуванням тої акустичної атмосфери, в якій він буде прослуховуватися». Не можна не погодитися зі словами відомого звукорежисера з технічною й консерваторською (композиторською) освітою В. Б. Бабушкіним.

Зараз практично всі театри оснащені бюджетною, у кращому випадку професійною звукотехнікою. Залежно від класу і кількості технічного обладнання у звукорежисера є можливість вільно створювати оригінальні звукові ефекти й робити звукове оформлення максимально цікавим.

Мікрофонна техніка. Маючи широкий вибір мікрофонів, звукорежисер може вирішувати всілякі художні завдання, задумані режисером-постановником. У театральній практиці використовуються всі види мікрофонів – *динамічні, конденсаторні, радіомікрофони* та інші [2, с. 35].

Приводів для застосування у спектаклях мікрофонів безліч – це і вирішення суто технічних завдань, таких як «підзвучка» акторів при недостатньому звукові на великій сцені, звукопідсилення музичних колективів і окремих музичних інструментів, котрі використовуються в театральній дії. Також мікрофони застосовують для відтворення окремих ефектів, більш виразного розкриття авторського задуму окремої сцени або для того, щоб підкреслити будь-які художні особливості постановки в цілому. При цьому в досягненні певних художніх завдань часто мікрофонну техніку супроводять прилади *динамічної обробки звуку і процесори ефектів* [5, с. 23].

Багато акторів не мають певного досвіду правильної роботи з мікрофоном, тому їх потрібно інструктувати та розповісти про особливості і специфіку роботи з мікрофонами в цілому із окремими моделями зокрема.

Застосування звукових ефектів. У сучасному драматичному театрі ефекти можуть застосовуватися для вирішення найрізноманітніших завдань. Одним із засобів виразності у театральній постановці є

застосування інноваційних технологій, які поєднують нові *алгоритми* програмного забезпечення з моделювання звуку й створення потрібного акустичного оточення.

Використання процесорів ефектів у театральних діях можна звести до таких основних видів:

- ефекти трансформації частот – застосовуються найчастіше для створення казкових персонажів у дитячих казках та інших постановках з елементами містики;
- ефект панорами – для створення ілюзії переміщення джерела звуку або його точної локалізації зліва направо чи навпаки;
- ефекти реверберації – зустрічаються майже у кожному спектаклі чи літературно-музичній композиції.

Прикладів використання різних ефектів величезна кількість, і в кожному випадку – це творча знахідка звукорежисера для поглибленої передачі образу, створеного актором, або для більш емоційної передачі кульмінаційного моменту у виставі.

Висновки. Бурхливий розвиток науки, новітніх технологій, інновація всіх галузей життя та культури, накопичення нових даних з творчого процесу сучасних митців сцени викликали потребу на новому рівні повернутися до проблеми мистецьких технологій у театральному жанрі. Незважаючи на дуже високий рівень комп'ютерного програмного забезпечення, цифрової звукотехніки для театральної звукорежисури, останнє слово залишається все ж таки за людиною, її професійністю, умінням задіяти отримані знання й максимально їх використати. Без усього цього стати сучасним театральним звукорежисером-практиком просто неможливо, тому що окрім блискучого володіння технічними знаннями потрібно бути й освіченим театрознавцем, музикознавцем, розуміти людську психологію, уміти знаходити спільну мову з акторами й поважати їхню працю. На сьогоднішній день звукорежисер драматичного театру є частіше звуковим дизайнером театрального дійства і за

допомогою засобів художньої виразності спроможний бути таким самим творцем, як і театральний режисер.

Література

1. Алдошина Н. А., Приттс Р. Музыкальная акустика : Учебник / Ирина Алдошина, Рой Приттс. – СПб. : Композитор, 2006. – 720 с.
2. Дункан Ф. Микширование живого звука: методическое пособие / Фрэй Дункан. – М. : IN/OUT, 1999. – 131 с.
3. Катц Б. Мастеринг аудио. Искусство и наука : учебное пособие / Боб Катц// Пер. с англ. А. Лобазникова, под общ. ред. А. Радзишевского. – М. : Аспект-Пресс, 2009. – 105 с.
4. Меерзон Б. Я. Акустические основы звукорежиссуры : учебное пособие / Борис Меерзон. – М. : Аспект-Пресс, 2004. – 205 с.
5. Овсински Б. Настольная книга звукорежиссёра / Бобби Овсински // Визуальное руководство по звукозаписи. – М. : Вильямс, 2007. – 115 с.
6. Станиславский К. С. Моя жизнь в искусстве / К. С. Станиславский. – М. : Искусство, 1962. – 566 с.
7. Танюк Л. С., Лабинский М. Г. Лесь Курбас : статьи и воспоминания о Лесе Курбасе. Литературное наследие / Л. С. Танюк, М. Г. Лабинский. – М. : Искусство, 1988. – 463 с.
8. Шип С. В. Творческое музыковедение (к определению понятия) / С. В. Шип // Теоретичні та практичні питання культурології : Українське музикознавство на зламі століть. – Мелітополь, 2002. – Вип. ІХ. – С. 40-47.

В статье анализируется специфика работы звукорежиссёра драматического театра, затрагиваются существующие проблемы в его работе и методы их решения на основе современных технологий, а также личного звукорежиссёрского и педагогического опыта.

Ключевые слова: звуковой образ, звукорежиссура, технологии, звук, средства художественной выразительности, музыкальное пространство.

The article examines the specifics of the work of the sound technician in Yerevan dramatic Theatre, addresses the problems in his work and the ways of their solution basing on the modern global scientific achievements and his professional and pedagogical experience.

Keywords: image, sound engineering, technology, sound, mans of artistic expression, musical space.